

ОГЛЕДИ И ЕСЕЈИ СЛАВКА ГОРДИЋА О АНДРИЋУ

(Славко Гордић: *Оілеги о Иви Андрићу*, Академска књига, Нови Сад, 2013)

Иако су већ прошле значајне Андрићеве годишњице – педесет година од добијања Нобелове награде за књижевност, сто година од првог објављеног књижевног текста, у *Босанској вили*, и сто двадесет година од рођења – читалачка рецепција његовог дела и критичка литература о њему не престају да се умножавају. У последње три године изашло је мноштво Андрићевих књига у већем броју издања – од тога је само штампаних и нешто електронских било преко сто педесет, а већина њих је била праћена новим или поново објављеним старим критичким текстом. Такође је поново објављен и велики број његових приповедака, есеја и записа, највише на српском, али и на страним језицима. Највише Андрићевих радова и оних о њему било је 2011, када је обележена педесетогодшњица добијања Нобелове награде – преко сто, такође и 2012 – када их је било око осамдесет, док их је 2013. било преко четрдесет.

Његови романи, приповетке, песме, есеји и записи очигледно су трајно привлачна, инспиративна, али и даље загонетна књижевна тема и за различите читалачке и критичке приступе. У већини нових критичких читања иде се даље од претходних самим тим што се у најновијим већ постојећи резултати подразумевају или им се прилази с наговештеном полемичком нотом, чиме се, и у једном и у другом случају, суштински шири и обогаћује укупна критичка рецепција и семантички оквири Андрићевог дела. При том се новим тумачењима критичка опсервација најчешће усредсређује на целину његовог рукописа, али не ретко и на једно остварење или на један његов важнији тематски, стилски или семантички ниво.

У *Оілегима о Иви Андрићу*, осамнаестој по реду књизи Славка Гордића, објављеној 2013. у „Академској књизи“, дакле код истог издавача као и годину дана ранија *Писац и љрича. Сиваралачка биоірафија Иве Андрића* Жанете Ђукић Перишић, та два, или та три интерпретативна аспекта функционално су сједињена. Зато се његова књига доживљава и као синтетичка критичка анализа целине Андрићевог дела и као релевантна интерпретација појединих његових остварења и најзначајнијих морфолошких, жанровских и значењских специфичности његовог богатог књижевног опуса, или, на крају, као слободно есејистичко тумачење појединих његових тема, мотива и поетичких особености уочених у његовој прози и есејистици. У Гордићевој књизи обухваћено је неколико битних поетичких аспеката Андрићевог дела. Један од важнијих односи се на његову изворну поетску основу и на много већу прожетост његове прозе поетском симболиком него што се то на први поглед може приметити, други се усмерава према тематској основи и историјско-хроничарској структури његових романа, а следећи на издвојену анализу појединих поетичких нијанси у његовом књижевном опусу.

У кључним текстовима *Олега о Иви Андрићу*, а то су студије „Од локалне хронике до велике метафоре о свету и човеку“, „Трагично, хуморно и поетско у Андрићевом приповедном свету“ и „Три лица једног писца“, које су настале као предговори изборима за три Андрићеве књиге у антологијској едицији „Десет векова српске књижевности“ Издавачког центра Матице српске – аутор критички веома релевантно, а уз то стилски узорно, нијансирано и убедљиво, разматра и на одговарајући методолошки начин критички ревалоризује целокупно Андрићево књижевно дело и даје адекватно тумачење неких досадашњих интерпретација његове стваралачке активности. У сталном прожимању познатих критичких оцена сложеног Андрићевог рукописа и његовог једноставног а суштински синтетичког језичког израза и такође наизглед једноставне а крајње промишљене структуре, у којој се непрестано и веома продуктивно преламају елементи традиционалног и модерног наративног поступка и пројектованог доживљаја света, он је пронашао важан подстицај за ново тумачење његовог књижевног опуса и за потврду изузетног места које овај стваралац има у систему српске књижевности и културе XX века, места које се и данас потврђује као њихова битна естетска и вредносна парадигма.

Посебну критичку анализу Гордић посвећује историјско-хроничарској основи Андрићевих романескних остварења, у којима „хроника, као доминантан поетички поступат његовог приповедања, омогућује епску интеграцију“ разноликих структуралних, посебно „тематско-изражајних састојака“ у тексту. Гордић је такву основу, у њеним мање видљивим поетичким слојевима, с разлогом довео у везу с митско-архетипском мотивацијом и дубљим духовним и културноисторијским значењима која из ње произилазе. При том је сугерисао да се Андрићева „поетика имплицитног митологизирања“ историје, стварности и „тамног вилаета“ босанског простора добрим делом уклапа у наглашен процес стваралачког повратка изворним вредностима културе и мита и њиховој скривеној фолклорној и етнолошкој основи, веома јасно исказаним у модерној европској уметности и књижевности прве половине и средине XX века.

Таквим подтекстуалним сугестијама, некад мање а некад више скривеним, проже-та су многа књижевна остварења модерних светских писаца тог времена, од Џојса, Кафке, Хермана Броха и Томаса Мана до Хесеа, Д. Х. Лоренса, Булгакова, Фокнера и Камија, да би се у другој половини XX века једним својим краком трансформисала у „магијски реализам“, који са Андрићевом прозом има не мале поетичке сличности. Његови романи-хронике, како примећује Гордић, својом „композиционо-сигејном компонентом“ и целокупном наративном структуром сугеришу новелистичку основу његове имагинације, која се у оптималном виду и готово подједнако успешно остваривала и у његовим романима и у приповеткама.

С друге стране, аутор *Олега о Иви Андрићу* посебно наглашава значење такође мање видљивих поетичких назнака у његовим романима, па с тим у вези истиче значај романа *На Дрини ћурџија*, *Травничка хроника* и *Проклешиа авлија*, сматрајући да су они обогаћени изузетном и скривеном поетском симболиком која им даје специфично књижевно значење. То је она врста симболике којом су обележена најзначајнија остварења српске модерне прозе, почев од Боре Станковића и Исидоре Секулић, преко Милоша Црњанског, Растка Петровића и Момчила Настасијевића, све до најзначајнијих

аутора српске прозе друге половине XX века. Таква симболика, у којој се хронотопи Вишеграда и Травника, на пример, посматрају као одговарајући књижевни топоси и поетске метафоре целокупног живота Босне у прошлости, или она о цариградској Проклетој авлији као универзалном значењском рефлексу противуречног и трагичног човековог удеса у свету, у којем „тајна приче и причања“ добија статус неопходног духовног коректива живота, потврђује не само сложену књижевну семантику тих романа него их истовремено уздиже на један много виши и општији онтолошки ниво и тиме појачава и проширује кључне поетичке одлике Андрићевог прозног дела у целини.

Гордићев „непосредни сусрет са Андрићевом чаровитом причом и причањем“ у романима често је илустрован и правим стваралачким, наративно-поетским стилем овог критичара, којим се на посредан начин потврђује „митска упечатљивост“ Андрићеве романескне прозе. Говорећи о *Травничкој хроници*, он, у том контексту, не напуштајући при том ни своју интерпретативну перспективу ни вредносне судове, на једном месту исписује ове реченице: „Сам Травник, стешњен брдима, налик полуотвореној књизи, дочаран је у свим лицима дана и године, у магли, снегу и ‘посредној светлости’, трулежној влази и љутим зимама, као и прелепим кратким летима. У српској, и не само српској књижевности, можда ниједан други град није у толикој мери домашио карактер и размере митског јунака, варљвих, чудесних и чудовишних својстава, са наизменичним наступима муклог мира и свирепог беса. Као да је сама историја као таква, у шаренилу својих актера, ћудљивости обрта и вечито обновљивој енергији конфликта, прогледала и проговорила на малој сцени Андрићеве хронике.“

Додајући оваквим реченицама опсервације о Андрићевој снази у оживљавању књижевних ликова који прелазе у праве портрете, Гордић је био на путу да и Андрићеву личност и његову трајну опсесију тамним странама живота у Босни, његову приврженост причи и причању и стални опрез пред неизвесностима и тајнама живота, види као један изузетно маркантан стваралачки портрет, који својом загонетношћу и сложеностју и данас интригира тумаче и читаоце.

Интерпретацији Андрићеве романескне прозе Гордић је додао и оглед о „роману у настајању“, који је у целини остварен у кључу поетско-симболичке прозе и којим је појачана поетска и медитативна димензија Андрићевог наративног рукописа. То је, условно речено, хипотетички „роман“, од којег је Андрић својевремено одустао, али који је пре двадесетак година, под насловом *На сунчаној сирани*, реконструисала Жанета Ђукић Перишић.

„Сложена једноставност“ Андрићевог рукописа на експлицитан начин је наглашена и у приповедачким остварењима, у којима, како сматра аутор ове књиге, „магична сугестивност“ наративног текста додирује најдубље основе човековог бића не само модерног времена него и времена уопште. Гордић је у Андрићевим приповеткама „опчињујуће једноставности и магичне сугестивности, какву познаје и домашује само врхунска уметност приповедања“, издвојио неке од њихових најважнијих садржинских и поетичких одлика и критички тематизовао наративну пројекцију трагичности живота и трајну опсесију злом у човеку и историји. Као семантичку противтежу злу, мржњи, страху и насиљу, Андрић је у своје текстове укључивао, много више него што их је таквим видео и у животу, поезију и хумор, љубав, стваралаштво, латентну наду

у могућно избављење из животних тешкоћа као изразе најиндивидуалнијих унутрашњих подстицаја појединца и истовремено као јаку спонтану потребу колектива за унутрашњом равнотежом постојања. У распону од краћих лирских прича, преко стандардних приповедака до дужих приповедачких форми и приповедака с наговештајима фантастике, Андрић је остварио, како закључује његов тумач, тематски, жанровски и морфолошки поливалентно и монументално приповедачко дело, најзначајније и естетски најоствареније у српској књижевности не само новијег времена.

У сегменту студије „Три лица једног писца“ посвећеном поезији, која је у досадашњим тумачењима увек била посматрана као Андрићев стваралачки епифеномен, Гордић је с правом указао на велики значај који је меланхолична поетска реч овог писца, сажета у његове две књиге ране поетске прозе, као и у доцнија песничка остварења, која су „као архипелаг“ разасута између његових приповедака и романа, реално имала за формирање и трајно естетско функционисање његовог наративног рукописа у целини. Тај рукопис био је прожет поетским звуком и ритмом управо онолико колико је то било неопходно да би задржао својства наративне природе, а да за узврат не би изгубио својства иницијалног поетског импулса.

У том контексту Гордић је сажетом анализом многих теже приметних поетичких назнака Андрићеве поезије и прозе дао много већи значај његовој поетској имагинацији и посебно његовој поетској прози него што је то, с ретким изузецима, у досадашњој критичкој литератури чињено. (Најзначајнији изузеци налазе се у студији Предрага Палавестре *Скривени ђесник* и у књизи Јована Делића *Мосџ и жрџива*.) У том погледу је веома значајан Гордићев критички закључак о *Ex Pontu* и *Немирима*, „који представљају свога аутора као великог песника, и то не само у бурном и прекретном времену његове појаве. И да Андрић није доцније израстао у култног приповедача и романсијера, ове би га толико особене и узбудљиве књиге сврстале – равноправно уз творце *Лирике Ишак*е и *Ошкровоња* – у ред песника који су утиснули поетичко-поетски печат превратничком раздобљу наше књижевности“. Оваквим и сличним судовима, каквих има и у другим студијама *Ойлега о Иви Андрићу*, Славко Гордић је указао на широке могућности нове критичке интерпретације целокупног Андрићевог књижевног дела и на оправдану и реалну потребу за тим.

Он је и есејистику овог писца, посебно текстове о Његошу и Вуку, протумачио у природном хронолошком и еволутивном контексту српске духовне традиције и савремености и у видљивој жанровској ширини, с разлогом је доводећи у везу са одговарајућим тематским и семантичким особинама Андрићевих приповедака и романа и са његовом имплицитном наративном поетиком. При том је проналазио не мале подстицаје који су се спонтано и снагом унутрашњег естетског и традицијског императива из књижевног дела ове двојице великана српске књижевности и културе преносили у његов сложени вредносни књижевни систем, у његову етичку парадигму и поетичко упориште. На сличан начин је протумачио и есеје о Гоји, посебно „изузетну магију“ „Разговора са Гојом“ и његову богату, сложenu и загонетну текстуру, која је, и према Гордићевом мишљењу, есејистичко-наративна супституција Андрићеве аутопоетичке исповести „о муци и лепоти стварања“, о „тајни уметности“ и „поетици сажив-

мања“ и о својеврсном преплитању „дубоке и прегнантно казане истине о уметности“, и, с обзиром на иницијалну имагинативну основу тог есеја, и уметности саме.

У двадесетак прилога другог дела књиге, с насловом „Дневник о Андрићу“, дати су, са изразитим ауторским осећањем за откривање важних детаља у тексту, сажети есејистички записи о различитим темама у Андрићевом делу или поводом њега – од записа о речима, о херојству, о стиду, о стравичном, о различитим стварностима и у књижевном тексту и у животу, преко кратких есеја о стазама и њиховом метафизичком значењу за човека и културу, до записа о поетици заграда, о односу фикционалног и документарног у Андрићевом наративном рукопису и другим појмовима и темама. Неки међу овим есејима и записима, који су континуирано писани у стваралачком замаху од три или четири месеца и мозаички компоновани у динамични есејистички низ, својом сажетошћу, стилском прегнантношћу и луцидним опсервацијама о неким од скрајнутих и мање приметних полазишта Андрићеве наративне поетике и његовог доживљаја стварности, наговештавају право, изворног Андрића, мање затвореног и мање скривеног иза своје куле од нормативизма, од босанског тамног вилајета, који му је, управо зато што је такав, остао неизбрисива опсесија до последњег дана, од значења и симболике прича, легенди, митова и бајки и праве историје човечанства откривене у њима.

Гордићеве есејистички записи, и истовремена стилска нијансираност и есејистичка сликовитост којом су остварени, данашњим читаоцима приближавају опште значење прозе, поезије и есејистике великог српског писца и много јасније откривају његову поетичку изворност. Они са своје стране знатно доприносе много непосреднијем доживљају свих жанрова овог аутора као природних делова једног сложеног и неповољног стваралачког система, не превише оптерећеног традиционалним поетичким нормама, како је могло изгледати у једном броју ранијих критичких тумачења, али ни превише приближеног радикалним наративним поступцима модерне српске књижевности, како се данас, из савремене критичке перспективе, с много јаснијим разлогом може видети његово књижевно стваралаштво.

Својом методолошком отвореношћу и сигурношћу у исказу и судовима и својом есејистичком и ерудитском асоцијативношћу, Гордићева аналитичка тумачења, која су без сумње и досад представљала веома значајан ауторски допринос савременој српској књижевној и критичкој мисли, умногоме ће иницирати даљу критичку и читалачку рецепцију најзначајнијег модерног традиционалисте српске књижевности. Укупни критички резултати ових студија, огледа и есеја, у којима су романи и приповетке нашег нобеловца, као и његова поетско-медитативна и есејистичка проза, прочитани на нов, модеран, индивидуалан, отворен и живописан критички начин, истовремено су и нова потврда наше критике да Андрићево књижевно дело у новијој српској култури достиже највише естетске и вредносне домете. Они су такође знак да савремена српска књижевна критика, заснована на сигурним теоријско-методолошким основама и на јасним вредносним судовима, и уз изразити стваралачки замах критичког рукописа, наше књижевно време и његов духовни сензибилитет и даље може обogaћивати указивањем на нове семантичке нијансе увек живе и сложене Андрићеве књижевне речи.